

GINTER DZIERŻON

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

ginter.dzierzon@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5116-959X>

WIELOWYMIAROWY CHARAKTER POSŁUSZEŃSTWA
NAUCZANIU I PRAWU KOŚCIOŁA
W KANONICZNYM PORZĄDKU PRAWNYM

THE MULTIDIMENSIONAL NATURE OF OBEDIENCE TO CHURCH TEACHING
AND LAW IN THE CANONICAL LEGAL ORDER

Abstract. In the presented study, the author undertook a reflection on the phenomenon of obedience in the canonical legal order. Studying the regulations of the 1983 Code of Canon Law, he pointed out that this phenomenon has a multidimensional character. As a result of his analyses, he distinguished three forms of obedience: obedience of faith, religious obedience and obedience to canon law. In this context, he considered the problem of disobedience, denying such an attitude in the case of infallible doctrine; however, he did not exclude it in the case of further forms of obedience, namely religious obedience and obedience to canon law. In the first case, in his view, it could be generated by an erroneous teaching; in the second hypothesis by an improperly enacted law (an unintelligent or unjust law) and also by the inadequacy of the norm to the circumstances.

Keywords: obedience; obedience of faith; religious obedience; obedience to canon law; Church teaching

WSTĘP

W związku z promulgacją aktów prawnych w kanonicznym porządku prawnym obowiązuje zasada generalna, funkcjonująca także w prawie świeckim, zgodnie z którą moc wiążąca aktu prawnego nie zależy od jego akceptacji¹. Bardzo precyzyjnie, jego skuteczność nie jest uzależniona od akceptacji członków

---

¹ Zob. G. MICHIELS, *Normae generales juris canonici*, t. 1, Lublin 1929, s. 162; A. VAN HOVE, *Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici*, t. 2: *Prolegomena*, Mechliniae 1928, s. 116.

wspólnoty, której jest dedykowana, *de facto* wystarczy jego promulgacja. *Ratio* tego pryncypium wynika z założenia, że akt prawny, który został ukonstytuowany, sam przez się ma moc wiążącą względem tych, dla których został wydany, *implicite* zakładając, że ustawodawca wyraził wolę zobowiązania swoich podwładnych². W związku z tym Remigiusz Sobański polemicznie pytał: czy konieczność mocy wiążącej prawa kościelnego da się uzasadnić wyłącznie racjami prawnofilozoficznymi? Odpowiadając negatywnie na to pytanie, argumentował, iż jeśliby przyjąć, że prawo to obliuguje podobnie jak prawo krajowe, to czym należałoby wyjaśnić istnienie w systemie kanonicznym forum wewnętrznego czy kategorii kar *latae sententiae*. Tłumacząc ten problem, zwrócił uwagę, iż przedmiotem stanowiącego aktu prawnego jest wspólnota wiernych, będąca wspólnotą wiary, a jej determinantą jest „kościelność”, wymiar pomijany w prawie krajowym³. W opinii Carlosa Josè Errázuriza w systemie kanonicznym norma jest nie tylko przyczyną sprawczą relacji sprawiedliwości w odniesieniu do konkretnych zachowań wiernych, ale także środkiem, za pomocą którego przekazuje się im dziedzictwo tradycji prawnokanonicznej. W jej interpretacji nie można zatem abstrahować od fenomenu Kościoła⁴. Według Javiera Otaduya klucza hermeneutycznego tego problemu należy upatrywać w teologii „*communio*”⁵. Rozwijając ten wątek, Eugenio Correcco zwrócił uwagę, iż w prawie kanonicznym jego moc zobowiązująca ma przede wszystkim charakter wewnętrzny, wynikający z waleru Słowa Bożego i sakramentu, kreujących wspólnotę, w której chrześcijanie pragną realizować cel eschatologiczny⁶.

W związku z tym, obok problemu akceptacji, powstaje też pytanie w odniesieniu do posłuszeństwa adresatów względem kościelnego nauczania czy ustanowionej normy. Zagadnienie to stanie się zasadniczym przedmiotem uwagi w tym opracowaniu. Podejmując tę tematykę, na wstępie należy podkreślić, iż nie ma ono charakteru jednorodnego, ale złożony.

---

² Zob. MICHELS, *Normae generales juris canonici*, s. 163.

³ Zob. R. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teologia prawa kanonicznego*, Warszawa 2001, s. 84.

⁴ Zob. C.J. ERRÁZURIZ, *El derecho y la justicia en la Iglesia*, Pamplona 2023, s. 299 i 301.

⁵ Zob. J. OTADUY, *Discernir la recepción. Las acepciones del concepto y su relieve en el derecho*, „*Fidelium Iura*” 7 (1997), s. 28-29.

⁶ Zob. E. CORECCO, *Valore dell'atto contra legem*, [w:] *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de derecho canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, Pamplona 1979, s. 850: „Il diritto canonico deriva la pretesa intrinseca di essere vincolante in ordine al destino dell'uomo dall'autorità della Parola e del Sacramento che, garantite nella loro oggettività dalla Successione Apostolica, costituiscono la realtà soggettiva della comunione nella quale e attraverso la quale si realizza la salvezza storico-ecclesiale ed escatologica del cristiano”.

Punktem wyjścia w analizie tego zagadnienia staną się dwa normatywne terminy: *obsequium* oraz *oboedientia*. W kontekście kan. 212 § 1 KPK w doktrynie rozróżnia się między posłuszeństwem wiary, wynikającym z racji religijnych (*obsequium*), oraz posłuszeństwem względem pasterzy (*oboedientia*), określanym też mianem posłuszeństwa chrześcijańskiego, wiążącego się z posłuszeństwem wobec prawa, które ci stanowią⁷. Ta ostatnia kategoria organicznie wpisuje się w obszar sprawowania władzy rządzenia⁸. Odnosząc się do fenomenu posłuszeństwa, Sobański zwrócił uwagę, że należy rozróżnić między posłuszeństwem ze względów religijnych (*obsequium*; kan. 750, 752, 753 KPK) oraz posłuszeństwem prawu kanonicznemu (*oboedientia*), które postrzegał w kategoriach „posłuszeństwa we własnej odpowiedzialności”⁹.

W związku ze złożonością zagadnienia określonego w tytule opracowania, w literaturze przedmiotu wyróżniono trzy zasadnicze kategorie posłuszeństwa: posłuszeństwo wiary, posłuszeństwo religijne oraz posłuszeństwo prawu kanonicznemu.

1. POSŁUSZEŃSTWO WIARY

Do problemu posłuszeństwa religijnego prawodawca odniósł się w kan. 750 § 1-2 i 752 KPK. Komentatorzy wskazują, iż nieco inaczej należy podejść do kwestii nauczania nieomylnego oraz nauczania niemającego takiego charakteru¹⁰.

1.1. NAUCZANIE NIEOMYLNIE

1.1.1. Prawdy objawione

W kan. 750 § 1 KPK ustawodawca stanowi:

Wiarą boską i katolicką należy wierzyć w to wszystko, co jest zawarte w słowie Bożym spisanim lub przekazanim (...) i co jednocześnie jako przez Boga objawione podaje do wierzenia Nauczycielski Urząd Kościoła bądź w uroczystym, bądź w zwyczajnym i powszechnym nauczaniu, które uwidacznia się we wspólnym uznaniu wiernych pod kierownictwem świętego Urzędu Nauczycielskiego (...).

⁷ Zob. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 109.

⁸ Zob. H.J. POTTMEYER, *Reception an submission*, „The Iurist” 51 (1991), s. 277.

⁹ SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 109.

¹⁰ Zob. M. HEIM, *Obsequium religiosum intellectus et voluntatis*, „Münchener Theologische Zeitschrift” 42 (1991), s. 364.

Z treści § 1 wynika, iż ustawodawca domaga się od wiernych wiary w to, co zostało przekazane w depozycie Pisma Świętego i Tradycji. W tym wypadku posłuszeństwo w sferze wiary wynika z założenia, że autorytet objawiającego się Boga nie może błędzić ani prowadzić do błędu (kan. 750 § 1 KPK)¹¹. Tego rodzaju bezwzględного posłuszeństwa domagano się już w konstytucji dogmatycznej Soboru Watykańskiego I *Dei Filius* (DS 3008). W czasach współczesnych wymóg ten wyraźnie wyartykułowano w KK 25 oraz w kan. 749-750 KPK¹².

1.1.2. Inne prawdy dotyczące wiary i moralności

W § 2 kan. 750 KPK ustawodawca odniósł się do kwestii poszczególnych prawd dotyczących wiary i moralności, ogłoszonych przez Urząd Nauczycielski Kościoła w sposób definitywny. Chodzi o prawdy wypływające z Objawienia Bożego, które ze względów historycznych albo następstw logicznych dociekań doktrynalnych postrzegane są jako inspirowane działaniem Ducha Świętego. W tym wypadku chodzi o doktryny dogmatyczne i moralne, niezbędne do wiernego zachowania depozytu wiary¹³.

Rozważając ten wątek, należy stwierdzić, że oprócz stanowienia dogmatów Kościół ma prawo do zdefiniowania lub podjęcia decyzji o charakterze nieomylnym w kwestii prawd, które same w sobie nie przynależą do depozytu wiary lub jeszcze nie zostały jako takie zdefiniowane. Chodzi o prawdy teologiczne, które odnoszą się do obszaru wtórnego depozytu wiary, które wirtualnie są w nim

---

¹¹ Zob. H. MUSSINGHOFF, *Verkündungsamt: Einleitende Bestimmungen*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 3, red. K. Lüdicke, Essen 1985, ad 750, n. 1: „Der Glaubengehorsam der Gläubigen bezieht sich auf die Autorität des offenbarenden Gottes selbst, der nicht irren und in Irrtum führen kann”.

¹² Zob. HEIM, *Obsequium religiosum*, s. 367: „Die Reihe von Übersetzungen und Interpretationen ließe sich weiter fortsetzen. Jedoch steht eines ohne den mindesten Zweifel fest: Keiner der Kommentatoren sieht im „obsequium religiosum” die Forderung nach Glaubenzustimmung oder –gehorsam enthalten, denn es geht um das nicht-unfehlbare Lehramt, und nur das unfehlbare Lehramt fordert gemäß der Dogmatischen Konstitution „Dei Filius” des I. Vaticanum (DS 3008), LG 25 und den cc. 749 und 750 CIC/1983 Glaubenzustimmung”.

¹³ Zob. J. SAN JOSÉ PRISCO, *Comento al can. 750 CIC*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilinięüe*, Salamanca 2023, s. 459-460: „Se refiere a las verdades definitivas, necesariamente conexas con la divina revelación, bien por razones históricas bien como consecuencias lógicas, que en la investigación de la doctrina católica manifiestan una particular inspiración del Espíritu Santo (*de fide tuendo*)”.

zawarte¹⁴. Są one nieomyślne nie *ratione sui* (przedmiot pierwszorzędny), ale z racji prawdy objawionej, z którą są powiązane¹⁵.

W tym kontekście za trafną należy uznać uwagę Theodoro I. Jiménez Urresti, utrzymującego, że we współczesnej doktrynie niejednokrotnie nie rozróżnia się między nieomyślnością (*infallibilidad*) a brakiem defektów (*indefectibilidad*). Nieomyślność, utrzymuje hiszpański kanonista, wiąże się z brakiem błędów doktrynalnych w nauczaniu oraz sferze wiary. Brak wadliwości (*indefectibilidad*) oznacza niemożliwość błędu w wymiarze praktycznym, pozostającym w związku z procesem pozytywizacji normy oryginalnej¹⁶.

2. POSŁUSZEŃSTWO RELIGIJNE

Bardziej złożony problem pojawia się na kanwie interpretacji kan. 752 KPK, w którym prawodawca postanowił:

Wprawdzie nie aktem wiary, niemniej jednak religijnym posłuszeństwem rozumu i woli należy przyjmować naukę, którą głosi papież lub Kolegium Biskupów w sprawach wiary lub moralności, gdy sprawują autentyczne nauczanie, chociaż nie zamierzają przedstawić jej w sposób definitywny; stąd wierni powinni troszczyć się o unikanie wszystkiego, co się z tą nauką nie zgadza.

Rozważając zagadnienie posłuszeństwa religijnego, w doktrynie podkreśla się, że w tym wypadku nie chodzi o naukę *probati auctores*, ale o posłuszeństwo nauce w odniesieniu do wiary i moralności, mającej wprawdzie walor nauczania autentycznego, ale niedefinitywnego¹⁷. Jednym zdaniem, posłuszeństwo to odnosi się do nauczania niedefinitywnego¹⁸.

Należy zauważyć, że w przeciwieństwie do kan. 750 KPK, w którym występuje fraza „wiarą boską i katolicką” (*fide divina et catholica*), w kan. 752 KPK pojawia się nieco odmienne sformułowanie – „religijne posłuszeństwo rozumu i woli” (*religiosum intellectus et voluntatis obsequium*). Na marginesie należy

¹⁴ Zob. D. SALVATORI, *L'oggetto del magistero definitivo della Chiesa alla luce del m.p. „Ad Tuendam Fidem”*: il can. 750 visto attraverso i Concili vaticani, Roma 2001, s. 189.

¹⁵ Zob. SALVATORI, *L'oggetto del magistero definitivo della Chiesa alla luce del m.p. „Ad Tuendam Fidem”*, s. 193.

¹⁶ Zob. T.I. JIMÉNEZ URRESTI, *De la teología a la canonística*, Salamanca 1993, s. 361.

¹⁷ Zob. N. LÜDECKE, *Die Normen des katholischen Lehrrechts in den päpstlichen Gesetzbüchern und neueren Äußerungen in päpstlicher Autorität*, Würzburg 1997, s. 327.

¹⁸ Zob. HEIM, *Obsequium religiosum*, s. 365; N. LÜDECKE, *Die Normen des katholischen Lehrrechts*, s. 328.

zauważyć, że występuje ono jedynie w tej regulacji¹⁹. Analizując ten zapis, dostrzegamy, że z jego treści wynika, iż ta kategoria posłuszeństwa wiąże się z dwiema ludzkimi sferami: rozumem i wolą, które zdaniem Norberta Lüdecke należy postrzegać nie alternatywnie, ale kumulatywnie²⁰. Odnosząc się do tego normatywnego ujęcia, Eloy Tejero zwrócił uwagę, iż nie należy go rozumieć w sensie funkcjonowania tych władz, ale należy je wiązać z namysłem nad nauką podaną przez Kościół²¹. Namysł sam w sobie, przekonuje Hermann J. Pottmeyer, w istocie rzeczy zakłada ukształtowanie się motywów posłuszeństwa²². Argumentując, Manfred Heim wskazał na proces charakteryzujący się pewnymi fazami: namysłem, rozpoznaniem, ujęciem, zrozumieniem oraz uznaniem²³. Według San Jose San Josè Prisco posłuszeństwo w sferze wiary polega na przyłgnięciu do doktryny pasterzy. Posłuszeństwo zaś w sferze woli rodzi się z posłuszeństwa wiary²⁴. Paweł Kaleta określił tę postawę mianem rozumnego posłuszeństwa, stwierdzając:

(...) nie wystarczy tu tylko zewnętrzna akceptacja rozumu i woli tych prawd, które są nauczane nie w sposób definitywny, ale konieczna jest wewnętrzna więź rozumu i woli wobec tych prawd, które podaje Magisterium Kościoła. Nie stoi to jednak na

¹⁹ Zob. X. OCHOA, *Index verborum ac locutionum Codicis iuris canonici*, Città del Vaticano 1984, s. 233.

²⁰ Zob. LÜDECKE, *Die Grundnormen des katholischen Lehrrechts*, s. 327-328.

²¹ Zob. E. TEJERO, *Comento al can. 752 CIC*, [w:] *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, t. 3/1, red. Á.M Rodríguez, J.M. Miras Pouso, R. Rodríguez-Ocaña, Pamplona 2010, s. 64.

²² Zob. POTTMAYER, *Reception*, s. 288.

²³ Zob. HEIM, *Obsequium religiosum*, s. 370: „Das «obsequium religiosum» setzt vielmehr eine Einwilligung, eine Billigung und Zustimmung aus dem Glauben (was aber nicht gleich bedeutend mit «obsequium fidei» ist) voraus. Eine derartige Billigung und Akzeptanz kann aber nur in einem eigenen Verstandes- und Willensakt gründen. Der Gläubige und in der Verantwortung stehende Christ muß, um dieser seiner eigenen Verantwortung Rechnung zu tragen, sich aktiv am Willensbildungsprozeß beteiligen. Ein simples «gehorsames Schweigen» kann nicht ausreichend sein. Wenn auf das «obsequium religiosum» die zwei im Genitivsubjekt stehenden Substantive «intellectus» und «voluntas» folgen, so ist damit klar zum Ausdruck gebracht, daß ein «Annehmen», ein (Be-) Folgen des authentischen Lehramtes nur über diese Instanzen erreicht werden kann. Es setzt ein Einsehen, Erkennen, Erfassen, Begreifen und Verstehen, ein gutherziges, aufrichtiges Wollen im weitesten Sinne voraus. Nur über diesen Ablauf kann ein «einmütiges» Handeln, ein Kommunizieren erreicht werden. Nicht zufällig sind daher Verstand und Wille angesprochen. Der Gläubige soll sich innerlich binden an das authentische Lehramt, nicht nur äußerlich durch eine sterile und bewegungslose Befolgung desselben, sondern mit Herz und Verstand bereit sein, das anzuerkennen und dem zuzustimmen, was das authentische Lehramt verkündet”.

²⁴ Zob. J. SAN JOSÉ PRISCO, *Comento al can. 752 CIC*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe*, Salamanca 2023, s. 461.

przeszkodzi temu, aby w ten sposób głoszona prawda była odpowiednio badana i studiowana (...) ²⁵.

Komentatorzy podkreślają, że przywołana normatywna formuła nie wyklucza pojawienia się konfliktów pomiędzy żądaniem dokonania pewnych zmian a religijnym posłuszeństwem ²⁶. Taka ewentualność wynika z faktu, że w doktrynie mogą wystąpić błędy w nauce ²⁷. Jako przykład James A. Coriden wskazał na błędne podejście Kościoła do nauki Galileusza. Stąd w jego przekonaniu czymś niedorzecznym byłoby oczekiwać od wiernych bezwzględnego posłuszeństwa ²⁸. Na poparcie tej tezy należałoby przytoczyć jeszcze kan. 218 KPK, którego treść nie wyklucza takiej ewentualności. Zgodnie z jego brzmieniem, „ci, którzy zajmują się dyscyplinami kościelnymi, korzystają ze słusznej wolności badań, jak również z roztropnego wypowiedania zdania w sprawach, w których są specjalistami, z zachowaniem jednak posłuszeństwa należnego Nauczycielskiemu Urzędowi Kościoła”.

Należy zauważyć, że w znowelizowanym prawie karnym, w kan. 1365 KPK/21 (kan. 1371 KPK) ustawodawca przewiduje ukaranie cenzurą i pozbawieniem urzędu tych, którzy z uporem odrzucają naukę, o której mowa w kan. 752 KPK. W wykładni tej regulacji dyskutowanym problemem jest rozumienie terminu „odrzucenie nauki”. Poruszając ten problem, Kaleta utrzymuje, iż taka postawa nie występuje wtedy, gdy wierny, pomimo prób zgłębienia nauczania, nadal go nie rozumie, tym samym nie jest w stanie przyjąć go we własnym sumieniu ²⁹. Należy zwrócić uwagę, iż jednym z desygnatów terminu *pertinaciter* jest ‘uporczywy’ ³⁰. Wśród znaczeń słowa *pertinax* znajdują się m.in. takie znaczenia, jak ‘wytrwały, mocny’ oraz ‘uparty, zacięty’ ³¹. Tkwienie w uporze zdaje się więc wskazywać na winę umyślną (kan. 1321 § 3 KPK), przejawiającą się w wyraźnym oświadczeniu woli ³², polegającym na odrzuceniu nauki ³³. Kaleta za

---

²⁵ P. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Nauczycielskie zadanie Kościoła*, t. 3/1, Poznań 2023, s. 30.

²⁶ Zob. MUSSINGHOFF, *Verkündungamt*, ad 752, n. 2.

²⁷ Zob. TEJERO, *Comento al can. 752 CIC*, s. 64; HEIM, *Obsequium religiosum*, s. 369.

²⁸ Zob. J.A. CORIDEN, *Commentary of the can. 752 CIC*, [w:] *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green, New York 2000, s. 917.

²⁹ Zob. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, s. 30.

³⁰ Zob. J. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997, s. 744.

³¹ Zob. SONDEL, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, 744.

³² Zob. P. KALETA, *Komentarz do kan. 1365 KPK*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Sankcje karne w Kościele*, t. 4/2, red. P. Kaleta, J. Krukowski, Poznań 2022, s. 206.

³³ Zob. LÜDECKE, *Die Grundnormen des katholischen Lehrrechts*, s. 331: „Mit Strafe bedroht wird hier, Wer entgegen der ihm nach c. 752 CIC obliegenden Verpflichtung zu erkennen gibt, daß er eine nich-definitive authentische Lehre nicht annimmt (...)”.

odrzućcie nauki uznają nieodwołane, pomimo upomnienia, publiczne lekceważenie nauczania Magisterium Kościoła³⁴.

3. POSŁUSZEŃSTWO PRAWU KANONICZNEMU

Kolejny poziom posłuszeństwa w kanonicznym porządku prawnym wiąże się z posłuszeństwem prawu kanonicznemu. W analizie tej kwestii można wyróżnić dwa zasadnicze wątki: eklezjalny wymiar posłuszeństwa oraz relację posłuszeństwa do normy kanonicznej.

3.1. EKLEZJALNY WYMIAR POSŁUSZEŃSTWA

Mając na uwadze specyfikę kanonicznego porządku prawnego, w pierwszej kolejności należy spojrzeć na problem posłuszeństwa przez pryzmat eklezjalności. Ta perspektywa znalazła odzwierciedlenie m.in. w treści kan. 212 § 1 KPK, w którym stwierdzono: „Wierni, świadomi własnej odpowiedzialności, zobowiązani są z chrześcijańskim posłuszeństwem (*oboedientia*) wypełniać to, co święci pasterze jako reprezentanci Chrystusa, (...) postanawiają jako kierujący Kościołem”.

Komentatorzy wyjaśniają, że w tym wypadku chodzi o posłuszeństwo wobec zobowiązań wynikających z aktów prawnych, stanowionych przez właściwą władzę kościelną sprawującą władzę rządzenia³⁵. Ta forma posłuszeństwa organicznie wpisuje się w hierarchiczną konstytucję Kościoła. Odnosząc się do tej kwestii, Errázuriz zwrócił uwagę, że nie chodzi jedynie o teoretyczne poznanie aktów magisterialnych lub dyscyplinarnych, ale przede wszystkim o uznanie ich waloru³⁶. Sobański postrzegał to posłuszeństwo w kategoriach świadomej odpowiedzialności³⁷. Powinno ono przejawiać się nie tyle w postawach pasywnych wiernego, ale w postawach aktywnych³⁸. Rozwijając ten problem, Daniel Cenalmor wyeksponował dwa jego wymiary, wskazując, że z jednej strony winno być ono realizowane w duchu wolności dzieci Bożych, z drugiej zaś nie może być pasywne ani mechaniczne, lecz w pełni świadome, podejmowane z odpowiedzialnością osobistą i eklezjalną. W jego przekonaniu świadczy o tym normatywne sformułowanie zawarte w przywołanym wcze-

³⁴ Zob. KALETA, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, s. 31.

³⁵ Zob. J.M. PIÑERO CARRION, *La ley de la Iglesia*, t. 1, Madrid 1985, s. 343.

³⁶ Zob. ERRÁZURIZ, *El derecho y la justicia*, s. 302.

³⁷ Zob. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 109.

³⁸ Zob. SAN JOSÉ PRISCO, *Comento al can. 212 CIC*, s. 134.

śniej kan. 212 § 1 KPK: „świadomości własnej odpowiedzialności”³⁹. Szczególny akcent na wymiar odpowiedzialności został położony również w soborowej deklaracji *Dignitas humanae*, w której stwierdzono: „w korzystaniu z wszelkich swobód należy przestrzegać moralnej zasady odpowiedzialności osobistej i społecznej” (DWR 7). Nawiązując do tej zasady, Paolo Moneta podkreślił, że tego posłuszeństwa nie należy traktować jako celu samego w sobie, postrzeganego w kategoriach realizacji celów indywidualnych, lecz należy spojrzeć na nie przez pryzmat wspólnoty Kościoła jako *communio*⁴⁰. Podobnie Heinrich J.F. Reinhard utrzymywał, że problem posłuszeństwa pozostaje w ścisłym związku z obowiązkiem zachowania jedności z Kościołem, o którym traktuje kan. 209 KPK⁴¹.

3.2. POSŁUSZEŃSTWO A NORMA KANONICZNA

Na zagadnienie odniesienia posłuszeństwa do normy kanonicznej nie można patrzeć przez pryzmat pozytywizmu prawnego. W kanonicznym porządku prawnym norma posiada bowiem nie tylko wymiar prawny, ale również teologiczny⁴². Z tego względu posłuszeństwo nie powinno być postrzegane wyłącznie jako jurydycznie podporządkowanie, ponieważ równie istotny pozostaje jego wymiar warunkowany wiarą. Według Errázuriza ustawy kościelne kształtują relacje prawne w Kościele, dlatego też powinny być one respektowane przez wiernych w sumieniu⁴³. Co do zasady norma wiąże wiernego również w jego sumieniu, a wynikający z niej obowiązek prawny posiada jednocześnie walor etyczny⁴⁴. Nie można zatem oddzielić aspektu prawnego normy od jej wymiaru etycznego⁴⁵.

Przedstawione założenia prowadzą do istotnego pytania o możliwość nieposłuszeństwa wobec prawa kanonicznego.

---

³⁹ CENALMOR, *Comento al can. 212 CIC*, [w:] *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, t. 1, red. A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña, Pamplona 2010, s. 83.

⁴⁰ Zob. P. MONETA, *La libertà del fedele tra responsabilità ed esigenze di comunione*, [w:] *I diritti fondamentali del fedele*, Città del Vaticano 2004, s. 210.

⁴¹ Zob. H.J.F. REINHARD, *Volk Gottes: Die Christgläubigen*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 2, red. K. Lüdicke, Essen 1985, ad 212 n. 1.

⁴² Zob. REINHARD, *Volk Gottes: Die Christgläubigen*, ad 212 n. 1.

⁴³ Zob. C.J. ERRÁZURIZ, *Curso fundamental sobre el derecho de la Iglesia*, t. 1, Pamplona 2021, s. 191.

⁴⁴ Zob. R. SOBAŃSKI, *Teoria prawa kościelnego*, Warszawa 1992, s. 187-188.

⁴⁵ Zob. M. DEL POZZO, *I precetti generali della Chiesa*, Milano 2018, s. 27.

3.3. NIEPOSLUSZEŃSTWO WOBEC ZOBOWIĄZAŃ WYNIKAJĄCYCH Z PRAWA KANONICZNEGO

W doktrynie nie wyklucza się możliwości, że zobowiązanie do posłuszeństwa względem prawa kanonicznego może w praktyce prowadzić do napięć pomiędzy koniecznością realizacji normy a sumieniem jednostki. Analizując ten problem, nie można pominąć systemowego rozwiązania, wspomnianego we wstępie, zgodnie z którym skuteczność prawa nie jest uzależniona od jego faktycznej akceptacji przez adresatów. W konsekwencji prawo obowiązuje również tych, którzy się z nim nie zgadzają⁴⁶. Niektóre stany prawne jednak mogą prowadzić do postaw nieposłuszeństwa wobec zobowiązań wynikających z ustanowionej normy. Odnosząc się do tej kwestii, Sobański stwierdził:

Samo stwierdzenie «prawnego» obowiązywania nie rozwiązuje problemu. Takie obowiązywanie daje władzy podstawę do egzekwowania norm ustawy, rodzi też po stronie adresatów «prawny» obowiązek ich przestrzegania, ale pytanie brzmi, czy można o ustawie od początku nie przestrzeganej naprawdę powiedzieć, że weszła w życie (względnie o takiej, której przestrzegania zaniechano, że żyje)? Jej życie (czyli obowiązywanie) pozostaje deklaratywne, na papierze, jej normy nie stanowią faktycznej reguły zachowania, faktycznie nie są tym, czym *ex definitione* mają być. Taka ustawa faktycznie nie jest sobą. Brakuje jej czegoś, co z natury rzeczy do niej należy. Ten brak wyrównuje dopiero jej przestrzeganie. Wtedy obowiązuje nie tylko «prawnie», lecz również «faktycznie», osiągnęła swój sens⁴⁷.

Analizując zagadnienie posłuszeństwa, należy zauważyć, że system prawny dopuszcza możliwość nieprzestrzegania prawa w określonych sytuacjach. Przykładem tego jest zwyczaj przeciwny prawu, którego możliwość przewiduje ustawodawca w kan. 26 KPK. Oznacza on przyjęcie postaw i zachowań sprzecznych z obowiązującą normą⁴⁸. W tym kontekście kluczowe znaczenie ma odniesienie sumienia do istniejącego stanu prawnego, ponieważ sumienie stanowi subiektywną normę moralności. Pojawia się więc fundamentalne pytanie: czy sumienie jest ponad prawem? Próbę odpowiedzi na to pytanie podjął Andrzej Derdziuk, stwierdzając: „Sumienie jest ponad prawem, gdyż jego osąd decyduje w końcu, jak zachowa się człowiek. Nadrzędność sumienia w działaniu człowieka oznacza

⁴⁶ Zob. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 110.

⁴⁷ SOBAŃSKI, *Teoria prawa kościelnego*, s. 185.

⁴⁸ Zob. G. DZIERŻON, *Rola wspólnoty wiernych i prawodawcy w procesie tworzenia zwyczaju prawnego w systemie kanonicznym*, Seminare 30, Kraków–Piła–Warszawa–Wrocław 2011, s. 29-36.

odpowiedzialność człowieka przed swoim sumieniem, które staje się arbitrem postępowania moralnego⁴⁹.

W związku z tym należałoby postawić kolejne pytanie: w jakich sytuacjach można uznać za uzasadnione nieposłuszeństwo wobec normy prawnej, przejawiające się w jej nieprzestrzeganiu? Odpowiedzi na to pytanie można poszukiwać w trzech aspektach: nierozumności normy, niesłuszności normy oraz nieadekwatności normy do rzeczywistych uwarunkowań.

3.3.1. Nierozumność normy

Jedną z cech normy prawnej jest jej rozumność⁵⁰. Według Juana Ariasa prawo można uznać za racjonalne, gdy regulowane przez nie akty ludzkie, będące miarą ludzkich zachowań, zmierzają do osiągnięcia sprawiedliwego porządku dla dobra wspólnego⁵¹. W tym kontekście kluczowym zagadnieniem staje się jednak nieracjonalność normy. Hervada stwierdził krótko: norma jest nierozumna, jeśli jest przeciwna racjonalności. Rozwijając ten wątek, podkreślił, że norma staje się irracjonalna, jeśli nie przystaje do rzeczywistości, jest nieprzyzwoita (*torpe*), szkodliwa (*perniciosa*), przeciwna naturze rzeczy, a także uniemożliwia realizację celu⁵². Ponadto hiszpański kanonista posługiwał się pojęciem *norma corrupta*, odnosząc je do norm szkodliwych albo niesprawiedliwych⁵³.

Nie można zatem wykluczyć sytuacji, w której akt prawny, mimo że nie sprzeciwia się naturze rzeczy ani doktrynie Kościoła, to jednak nie przystaje do rzeczywistości, którą ma regulować, nie służy dobru wspólnemu, prowadząc do dezorganizacji zamiast porządku. W takim przypadku wierny nie jest zobowiązany do realizacji wynikających z niego zobowiązań⁵⁴.

---

⁴⁹ A. DERDZIUK, *Sumienie ponad prawem?*, [w:] *Forum externum i forum internum w prawie kanonicznym*, red. A. Skorupa, Lublin 2006, s. 68.

⁵⁰ Zob. C. MINELLI, „*Rationabilitas*” e *codificazione canonica. Alla ricerca di un linguaggio condiviso*, Torino 2015, s. 196: „(...) in una riflessione profonda sulla norma canonica che tenta finanche un recupero positivo della *rationabilitas* come chiave di volta dell'ordinamento ecclesiale”.

⁵¹ Zob. J. ARIAS, *Valor normativo del acto contra legem*, [w:] *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de derecho canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, t. 1, Pamplona 1979, s. 865.

⁵² Zob. J. HERVADA, *Lecciones propedéuticas de filosofía de derecho*, Pamplona 1992, s. 364.

⁵³ Zob. HERVADA, *Lecciones propedéuticas de filosofía de derecho*, s. 365.

⁵⁴ Zob. E. BAURA, *Parte generale del diritto canonico*, Roma 2013, s. 268.

3.3.2. Norma niesłuszna

Według Hervady norma niesłuszna stanowi podkategorię normy nierozumnej. Uznaje się ją za niesłuszną, jeśli godzi w porządek prawny, wywodzący się zarówno z prawa naturalnego, jak i pozytywnego, generując niesprawiedliwość, bądź też godzi w prawo jednostki (lub grupy osób) albo pozostaje w sprzeczności z normą wyższego rzędu⁵⁵. Rozwijając tę kwestię, Sobański stwierdził: „Gdyby konkretna norma okazała się zbyt uciążliwa lub niesprawiedliwa, a przynajmniej co do tego zachodziła uzasadniona wątpliwość, stałyby do dyspozycji zasady dotyczące przyczyn uwalniających od ustawy (konkretnie: od normy) oraz epikia”⁵⁶.

3.3.3. Nieadekwatność normy do zaistniałych uwarunkowań

Nie można również wykluczyć, że wierny, adresat normy, może dojść do przekonania, że w określonych okolicznościach nie jest w stanie spełnić obowiązku wynikającego z aktu prawnego. W takim przypadku możliwe jest zastosowanie epikei, zwłaszcza gdy zaistnieje moralna niemożność realizacji normy⁵⁷. Eugenio Correcco celnie spostrzegł, że funkcjonowanie epikei w kanonicznym porządku prawnym świadczy o elastyczności systemu⁵⁸. Jej istnienie wynika z założenia, że ustawodawca, bazując na generalnym charakterze stanowionego aktu, nie jest w stanie przewidzieć wszystkich sytuacji, w których dana norma będzie stosowana. Może się bowiem zdarzyć, że norma w danym przypadku okaże się nieprzystająca do rzeczywistości. W określonych warunkach może nawet okazać się niesłuszna⁵⁹. Do tej kwestii odniósł się Derdziuk, stwierdzając: „Prawo nigdy nie może całkowicie zastąpić sumienia, gdyż człowiek zawsze stanie przed niezwykłą i niespotykaną wcześniej sytuacją, w której nie ma gotowego orzeczenia prawnego i trzeba kierować się własną oceną skłaniającą do podjęcia decyzji”⁶⁰.

---

⁵⁵ Zob. J. HERVADA, *Lecciones propedéuticas de filosofía de derecho*, Pamplona 1992, s. 369. Szerzej na temat zasady słuszności, zob. A. PADOA SCHIOPPA, *Equità nel diritto medievale e moderno: spunti dottrinali*, „Rivista di Storia di Diritto Italiano” 88 (2014), s. 1-44; F. VIOLA, *Equità e giustizia*, [w:] *Il problema di giustizia*, red. M. Ferrari, Milano–Udine 2017, s. 79-94.

⁵⁶ Zob. SOBAŃSKI, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*, s. 96.

⁵⁷ Zob. SOBAŃSKI, *Teoria prawa kościelnego*, s. 239; ERRÁZURIZ, *Curso fundamental*, s. 190.

⁵⁸ Zob. CORECCO, *Valore dell'atto contra legem*, s. 850.

⁵⁹ Zob. ERRÁZURIZ, *Curso fundamental*, s. 191-192.

⁶⁰ DERDZIUK, *Sumienie ponad prawem?*, s. 68.

ZAKOŃCZENIE

Z przeprowadzonych analiz wynika, że w kanonicznym porządku prawnym posłuszeństwo wobec nauczania Kościoła oraz prawa kanonicznego ma charakter wielopoziomowy. Termin „posłuszeństwo religijne” jest spokrewniony z „posłuszeństwem wiary”. Choć są one ze sobą powiązane, istnieją między nimi istotne różnice. Eloy Tejero, nawiązując do konstytucji dogmatycznej o Kościele (KK 25), utrzymuje, że w tym wypadku chodzi o rozumne i wolitywne uznanie nauczania Magisterium Kościoła. Posłuszeństwo religijne, w przeciwieństwie do posłuszeństwa wiary, nie ma charakteru bezwzględno (*total cautividad*). W przypadku posłuszeństwa wiary chodzi o uznanie w duchu miłości i uległości nauczania Kościoła. Posłuszeństwa religijnego zaś nie należy postrzegać wyłącznie w kategoriach dyscyplinarnych, gdyż wpisuje się ono w logikę oraz perspektywę posłuszeństwa wiary⁶¹. W tym wypadku chodzi o religijne uznanie⁶².

W tym kontekście Davide Salvatori trafnie zauważył, że nieomylnie nauczanie papieża może dotyczyć kwestii wiary katolickiej. W jego opinii w takim przypadku nie należy ograniczać się wyłącznie do kategorii *religiosum obsequium voluntatis et intellectus*, ale także do *obsequium fidei*. Włoski kanonista odwołał się do typologii przedstawionej przez Komisję Teologiczną, która rozróżniła między przedmiotem pierwszorzędny i drugorzędny. Salvatori utrzymuje, że w odniesieniu do przedmiotu pierwszorzędny należy posługiwać się kategorią *obsequium fidei divinae*. W odniesieniu do przedmiotu drugorzędny – kategorią *obsequium fidei*. W literaturze przedmiotu wyjaśnia się, że chodzi o wiarę kościelną (*fide ecclesiastica*)⁶³.

W związku z poruszaną tematyką posłuszeństwa bardziej interesująca wydaje się kwestia nieposłuszeństwa. Należy zauważyć, że w obszarze posłuszeństwa wiary wierni nie mają przyzwolenia na nieprzestrzeganie nauki Kościoła, gdyż w tym wypadku nie zakłada się możliwości pojawienia się błędnej nauki. W efekcie jej nieprzestrzeganie skutkuje herezją (kan. 751 KPK).

Inaczej ma się rzecz z nieposłuszeństwem w obszarach posłuszeństwa religijnego oraz posłuszeństwa wobec prawa kanonicznego, gdyż w tych hipotezach

⁶¹ Zob. TEJERO, *Comento al can. 752 CIC*, s. 64.

⁶² Zob. HEIM, *Obsequium religiosum*, s. 368: „(...) so zeigen doch alle Interpretationen eindeutig, daß «obsequium» eine ernsthafte Verpflichtung zur Anerkennung, zum Einverständnis mit dem nicht-unfehlbaren Lehramt ist, daß religiöser Gehorsam, «obsequium religiosum», gefordert ist, der zwar vom absoluten und vollen Glaubensgehorsam (obsequium fidei) unterschieden ist, der aber «gegenüber dem Lehramt besteht, das eine nicht-unfehlbare Lehraussage macht; dieser Gehorsam ist nicht absolut und unbedingt, sondern läßt Stufungen zu und wird als Glaubensgehorsam im weiteren Sinn verstanden, der nur eine religiöse Zustimmung (assensus religiosus) beinhaltet».

⁶³ Zob. SALVATORI, *L'oggetto del magistero definitivo*, s. 417.

nie wyklucza się możliwości wystąpienia błędnej nauki bądź niewłaściwie stanowionego prawa. Według Bernarda Häringa „poddany musi mieć uzasadnione podstawy swego osądu sumienia, aby przysługujące władzy uprawnienia podważyć. Jeśli jednak po gruntownym zbadaniu samego siebie utworzył sobie pewny sąd sumienia, to nie może być posłuszny wbrew temu sądowi”⁶⁴.

Wreszcie w doktrynie nie wyklucza się również możliwości niedostosowania prawa do otaczającej rzeczywistości. W takich sytuacjach również głos sumienia powinien przeważać nad prawem.

BIBLIOGRAFIA

- ARIAS Juan, *Valor normativo del acto contra legem*, [w:] *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de derecho canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, t. 1, Pamplona 1979, s. 861-868.
- BAURA Eduardo, *Parte generale del diritto canonico*, Roma 2013.
- CENALMOR Daniele, *Comento al can. 212 CIC*, [w:] *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, t. 1, Ángel Marzoa Rodríguez, Jorge Manuel Miras Pouso, Rafael Rodríguez-Ocaña, Pamplona 2010, s. 81-85.
- CORECCO Eugenio, *Valore dell'atto contra legem*, [w:] *La norma en el derecho canónico. Actas del III Congreso Internacional de derecho canónico. Pamplona, 10-15 de octubre de 1976*, Pamplona 1979, s. 839-859.
- CORIDEN James A., *Commentary of the can. 752 CIC*, [w:] *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green, New York 2000, s. 917.
- DEL POZZO Massimo, *I precetti generali della Chiesa*, Milano 2018.
- DERDZIUK Andrzej, *Sumienie ponad prawem?*, [w:] *Forum externum i forum internum w prawie kanonicznym*, red. A. Skorupa, Lublin 2006, s. 61-77.
- DZIERŻON Ginter, *Rola wspólnoty wiernych i prawodawcy w procesie tworzenia zwyczaju prawnego w systemie kanonicznym*, Seminare 30, Kraków–Piła–Warszawa–Wrocław 2011, s. 29-36.
- ERRÁZURIZ Carlos J., *Curso fundamental sobre el derecho de la Iglesia*, t. 1, Pamplona 2021.
- ERRÁZURIZ Carlos J., *El derecho y la justicia en la Iglesia*, Pamplona 2023.
- HEIM Manfred, *Obsequium religiosum intellectus et voluntatis*, „Münchener Theologische Zeitschrift” 42 (1991), s. 358-370.
- HÄRING Bernard, *Nauka Chrystusa teologia moralna*, t. 1, tł. Jarosław Klenowski, Poznań 1962.
- HERVADA Javier, *Lecciones propedéuticas de filosofía de derecho*, Pamplona 1992.
- JIMÉNEZ Urresti Theodoro I, *De la teología a la canonística*, Salamanca 1993.

---

⁶⁴ B. HÄRING, *Nauka Chrystusa teologia moralna*, t. 1, tł. J. KLENOWSKI, Poznań 1962, s. 67.

- KALETA Paweł, *Komentarz do kan. 1365 KPK*, [w:] *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Sankcje karne w Kościele*, t. 4/2, red. P. Kaleta, J. Krukowski, Poznań 2022, s. 203-307.
- KALETA Paweł, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Nauczycielskie zadanie Kościoła*, t. 3/1, Poznań 2023.
- LÜDECKE Norbert, *Die Normen des katholischen Lehrrechts in den päpstlichen Geseztzbüchern und neueren Äußerungen in päpstlicher Autorität*, Würzburg 1997.
- MINELLI Chiara, „*Rationabilitas*” e *codificazione canonica. Alla ricerca di un linguaggio condiviso*, Torino 2015.
- MONETA Paolo, *La libertà del fedele tra responsabilità ed esigenze di comunione*, [w:] *I diritti fondamentali del fedele*, Città del Vaticano 2004, s. 209-217.
- MICHELIS Gommarus, *Normae generales juris canonici*, t. 1. Lublin 1929.
- MUSSINGHOFF Heinrich, *Verkündungsamt: Einleitende Bestimmungen*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 3, red. K. Lüdicke, Essen 1985, ad 750.
- MUSSINGHOFF Heinrich, *Verkündungsamt: Einleitende Bestimmungen*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 3, red. K. Lüdicke, Essen 1985, ad 752.
- OTADUY Javier, *Discernir la recepción. Las acepciones del concepto y su relieve en el derecho*, „*Fidelium Iura*” 7 (1997), s. 1-68.
- OCHOA Xavier, *Index verborum ac locutionum Codicis iuris canonici*, Città del Vaticano 1984.
- PADOA Schioppa Antonio, *Equità nel diritto medievale e moderno: spunti dottrinali*, „*Rivista di Storia di Diritto Italiano*” 88 (2014), s. 1-44.
- PIÑERO Carrion Jose M., *La ley de la Iglesia*, t. 1, Madrid 1985.
- POTTMEYER Hermann J., *Reception an submission*, „*The Iurist*” 51 (1991), s. 269-292.
- REINHARD Heinrich J.F., *Volk Gottes: Die Christgläubigen*, [w:] *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, t. 2, red. K. Lüdicke, Essen 1985, ad 212.
- SALVATORI Davide, *L'oggetto del magistero definitivo della Chiesa alla luce del m.p. „Ad Tuendam Fidem”*: il can. 750 visto attraverso i Concili vaticani, Roma 2001.
- SAN JOSÈ PRISCO Jose, *Comento al can. 212 CIC*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe*, Salamanca 2023, s. 134-135.
- SAN JOSÈ PRISCO Jose, *Comento al can. 750 CIC*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe*, Salamanca, s. 459-460.
- SAN JOSÈ PRISCO Jose, *Comento al can. 752 CIC*, [w:] *Código de Derecho Canónico. Edición bilingüe*, Salamanca 2023, s. 461.
- SOBAŃSKI Remigiusz, *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teologia prawa kanonicznego*, Warszawa 2001.
- SOBAŃSKI Remigiusz, *Teoria prawa kościelnego*, Warszawa 1992.
- SONDEL Janusz, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997.

TEJERO Eloy, *Comento al can. 752 CIC*, [w:] *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, t. 3/1, red. Á.M. Rodríguez, J.M. Miras Pouso, R. Rodríguez-Ocaña, Pamplona 2010, s. 62-65.

VIOLA Francesco, *Equità e giustizia*, [w:] *Il problema di giustizia*, red. M. Ferrari, Milano–Udine 2017, s. 79-94.

VAN HOVE Alphonse, *Commentarium Lovaniense in Codicem Iuris Canonici*, t. 2: *Prolegomena*, Mechliniae 1928.

WIELOWYMIAROWY CHARAKTER POSŁUSZEŃSTWA NAUCZANIU I PRAWU KOŚCIOŁA W KANONICZNYM PORZĄDKU PRAWNYM

Streszczenie

W zaprezentowanym opracowaniu autor podjął refleksję nad zjawiskiem posłuszeństwa w kanonicznym porządku prawnym. Badając regulacje Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, wykazał, że to zjawisko ma charakter wielowymiarowy. Efektem analiz stało się wyróżnienie trzech postaci posłuszeństwa: posłuszeństwa wiary, posłuszeństwa religijnego oraz posłuszeństwa prawu kanonicznemu. W tym kontekście rozważył problem nieposłuszeństwa, negując taką postawę wobec nauki nieomyłnej, jednak jej nie wykluczył w odniesieniu do kolejnych form posłuszeństwa, to jest posłuszeństwa religijnego oraz posłuszeństwa prawu kanonicznego. W pierwszym przypadku, jego zdaniem, mogłoby ono wynikać z błędnej nauki, w drugim natomiast – niewłaściwie stanowionego prawa (ustawy nieracjonalnej lub niesłusznej), a także z nieadekwatności normy do zaistniałych warunków.

Słowa kluczowe: posłuszeństwo; posłuszeństwo wiary; posłuszeństwo religijne; posłuszeństwo prawu kanonicznemu; nauka Kościoła